

Marko Snoj

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, Ljubljana

UDK 811.163.6'373.21:81'373.6

Slovenska zemljepisna imena v luči etimologije

V članku so predstavljene tri plasti slovenskih zemljepisnih imen, kot se pokažejo v luči etimologije. Najstarejša plast je substratna, pedslovenska, najbolj razčlenjena in najboljšežnejša je avtohtona, slovenska plast, tretja pa je adstratna in superstratna, ki vključuje imena, motivirana v sosednjih jezikih oz. jezikih kasnejših priseljencev na slovensko ozemlje. Težišče prispevka je na prikazu avtohtone plasti, ki je delno osvetljena tudi z imenotvornega vidika. Vse tri plasti in njihove podskupine so ponazorjene z ilustrativnimi zgledi.

The article presents three layers of geographic names in the light of etymology. The oldest layer is substrate, pre-Slavic; the broadest and most fragmented is the autochthonous Slovene layer; the third is adstrate and superstrate, and includes names motivated by neighbouring languages or the languages of later immigrants. The focus of the paper is on the autochthonous layer, which is partly illuminated from a name-forming point of view. All the layers and their sub-groups are illustrated by examples.

1

Etimološka¹ problematika slovenskih zemljepisnih imen je preobširna celo za obsežno znanstveno monografijo, kakršne Slovenci še nimamo, zato ta sestavek prinaša le poenostavljen prikaz najosnovnejših, skopo odmerjenih spoznanj, ki jih večinoma ne argumentira in ne dokumentira.²

1.1

Zemljepisno lastno ime je etimološko razloženo, ko prepoznamo njegove sestavne dele in razumemo razloge, ki so povzročili njegov nastanek. V nasprotju z etimološkim raziskovanjem občnih imen, pri katerem dokončna analiza vključuje prepoznavo vseh morfemov in njihovih pomenov, se pri analizi lastnih imen lahko zadovoljimo s prepoznavo večjih pomenonosnih enot. Zemljepisno ime *Sócka* je tako etimološko razloženo, ko ugotovimo, da izvira iz občnega imena **sŕtška* v pomenu »zelo ozka dolina«. Etimološka analiza tega občnega imena nas pri obravnavi zemljepisnega imena *Sócka* ne zanima več, kakor nas ne zanima etimologija osebnih imen **Dragočajb*, **Postoja* ali *Krt*, ki jih ugotovimo v zemljepisnih imenih *Dragočájna*, *Postójna* in *Krtína*. Ta tri krajevna imena so zadovoljivo razložena, ko ugotovimo, da so prvotno označevala Dragočajevo, Postojevo oz. Krtovo naselbino. Ugotavljanje morfemov in prvotnega pomena besede **sŕtška* spada na področje etimološkega raziskovanja občnih imen, ugotavljanje morfemov

1 Besedilo je bilo pripravljeno z vnašalnim sistemom ZRCola (<http://ZRCola.zrc-sazu.si>), ki ga je na Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU v Ljubljani (<http://www.zrc-sazu.si>) razvil dr. Peter Weiss.

2 Osnovna argumentacija in dokumentacija posameznih etimoloških razlag, uporabljenih v tem sestavku, je na ustreznih mestih dostopna v Bezljaj 1956–1961, Bezljaj 1977–2007 ali Snoj 2009.

in prvotnega pomena imen **Dragočajb*, **Postoja* in *Krt* pa na področje etimološkega raziskovanja osebnih lastnih imen.

1.2

Slovenska zemljepisna lastna imena delimo glede na izvor v tri osnovne plasti. Najstarejšo plast imenujemo substratno. Vanjo uvrščamo imena, ki so označevala zemljepisne danosti na našem ozemlju že pred prihodom Slovanov, torej pred drugo polovico 6. stol. Druga plast obsega vsa imena, ki so nastala po prihodu Slovanov v naše kraje s slovanskimi in posledično slovenskimi imenotvornimi sredstvi, v tretjo pa imena, ki smo jih prevzeli od naših neslovensko govorečih sosedov ali neslovenskih kolonistov, ki so v srednjem veku in v začetku novega poselili dele našega ozemlja. Zemljepisna imena, ki smo jih na robovih našega ozemlja prevzeli od neslovenskih sosedov, imenujemo adstratna, tista, ki smo jih prevzeli od neslovenskih kolonistov znotraj našega prostora, pa superstratna.

2

Substratna imena so nastala v enem od jezikov ljudstev, ki so pred Slovani naseljevali vzhodne Alpe in ozemlje ob Muri. Ob prihodu Slovanov na področje današnje Slovenije in zamejstva so tu prebivali romansko govoreči prebivalci, ki so nasledili Kelte, na zahodu tudi Venete, Karne in še kako drugo ljudstvo, ti pa neko še starejše indoevropsko ljudstvo, ki so jih včasih enačili z Iliri, danes pa jim bolj neopredeljeno in bolj previdno pravimo paleoevropski substrat. V času naselitve Slovanov so bili na ozemlju današnje Slovenije verjetno še ostanki zahodnogermanskih Langobardov, ki so se leta 568 pod vodstvom kralja Alboina iz naših krajev preselili v Italijo.

2.1

Imen iz predslovenskega obdobja, ki so jih naši slovanski predniki prevzeli od romansko govorečih staroselcev, ni mnogo, komaj kak odstotek, so pa pomembna že zato, ker označujejo večino daljših rek in nekaj večjih krajev. Zlasti med naselbinskimi imeni so pogostejša na zahodu. Izvorno romanskih in keltskih ostalin je komajda za vzorec, romansko ime je npr. *Koper*, ki smo ga prevzeli iz refleksa latinskega *Capris*, ablativa množinskega imena *Caprae*, skrajšanega iz *Insula caprae*, ki v latinščini pomeni »kozji otok«. Področje koprskega mestnega jedra je bilo namreč nekdanj otok, ki so ga šele v začetku 20. stol. umetno povezali s celino. Romanskega izvora je tudi *Solkàn*, prevzeto kot **Sьlьkǎnъ* iz romanskega **Silicānum*, kar je tvorjeno iz lat. *silex* »kremen«. Gotovo keltskega izvora je naselbinsko ime *Logátec*, prevzeto kot **Lqgátěbъ* iz romanskega **Longāticum*, tvorjenega iz keltskega **longatis* »ladjar, brodar«. Logatec je bil torej prvotno naselbina brodnikov, ladjarjev, namreč tistih, ki so pri Vrhniki (lat. *Nauportus*) skrbeli za vleko in pristajanje tovornih ladij. Domnevno venetsko ime je *Trst*, ki smo ga kot **Tьrzwstъ* prevzeli iz romanskega *Tergeste*. Ime vsebuje venetski koren *terg-* »trgovati«, ki je znan še v besedi z nagrobnega napisa v zgornji Panoniji *Tergitio*, prevedeni v lat. kot *negotiator* »trgovec«, in pripono *-este* za tvorbo poimenovanj krajev. Ime je v venetščini torej pomenilo »trg, tržišče«.

Langobardskih imenskih ostalin je pri nas še manj, pa še vprašljive so. Še najverjetnejše je krajevno ime *Grosúplje*, če je nastalo iz **Grosulplē* (*selo*), kar lahko pojmuje kot sicer že

slovansko pridevniško tvorjenko iz domnevnega osebnega imena **Grosłupъ*, prevzetega in delno latiniziranega iz langobardskega osebnega imena *Grasulf*, zloženega iz *gras* »jezen, besen« in *ulf* »volk« (lat. *lupus*). Večina substratnih zemljepisnih imen pa pripada še starejšemu, paleoevropskemu sloju. To so npr. rečna imena *Sáva*, *Dráva*, *Křka*, *Kólpa*, *Sóča*, naselbinska *Cělje*, *Ptúj*, *Kránj* in pokrajinsko *Krás*. Nekaterim teh imen, zlasti rečnim, znamo ugotoviti vsaj korensko etimološko razlago. Ime *Dráva*, ki je prevzeto iz romanskega *Drāvus*, je zelo verjetno tvorjeno iz indoevropskega korena **dreu-* »teči, hiteti«, *Sáva*, ki smo ga prevzeli iz romanskega *Sāvus*, pa iz **s(h)euH-* »teči, liti, deževati«. Za mnoga imena iz te plasti ne vemo, po kom ali po čem so motivirana, saj preslabo poznamo jezik ali jezike, v katerih so nastali. Imeni *Ptúj*, ki smo ga prevzeli iz romanskega *P(o)etovio*, in *Cělje*, ki smo ga prevzeli iz romanskega *Celeae*, sta etimološko povsem temni.³

2.2

Substratne romansko govoreče prebivalce so naši slovanski predniki imenovali **Vólxy*. Iz tega imena, ki izvira iz latinskega imena keltskega plemena *Volcae*,⁴ se je po metatezi likvid in pričakovani redukciji vzglasnega *v-* razvilo današnje sloven. *Làh*, ki je v rabi kot slabšalna oznaka za Italijana, pa tudi kot priimek. Iz osnove **Vólxъ* > **Vlāxъ* > *Vlāh* > *Làh* je tvorjeno več zemljepisnih imen prvotno staroselskih naselbin, npr. *Láško* (iz **Vlašьsko selo*), *Lášna* (< **Vlašina*), *Láhovče* (< **Vlahoviče*), domnevno tudi *Lášče* (če < **Vlašiče* ali **Vlašičane*). Iz te osnove je tudi rečno ime *Láhinja*.

3

Daleč največ slovenskih zemljepisnih imen je *slovanskega izvora*. V imenoslovju prištevamo v to plast vsa imena, ki so nastala s slovanskimi in posledično slovenskimi imenotvornimi sredstvi iz občno- ali lastnoimenskih podstav, ne glede na njihov izvor. Slovanskega izvora je tako vodno in naselbinsko ime *Slívnica* (tvorjeno iz *slíva*, kakor je npr. iz *bréza* tvorjeno vodno in naselbinsko ime *Bréznica*), v katerem so vsi morfemi izvorno slovanski, in *Júršinci*, v katerem je korenski morfem svetniško ime *Jur(ij)*, ki je izvorno grško.

3.1

Zemljepisna imena slovanskega izvora najprej delimo v dve veliki skupini. V prvo spadajo imena, ki imajo v osnovi občno ime, npr. *Sócka*, *Slívnica*, *Prépolje*, *Ravnáče*, v drugo pa imena, ki imajo v osnovi lastno, najpogosteje osebno ime, npr. *Radôvljica*, *Drázgoše*.⁵ Obe skupini se dalje delita na več podskupin, ki so v nadaljevanju prikazane z imenotvornega stališča.

³ O substratnih imenih glej Furlan 2002.

⁴ Ime je lahko prevzeto z germanskim posredovanjem, prim. stvnem. *uualha* v Kasselskih glosah, lahko pa je prevzeto neposredno iz romanščine, prim. tako *hlače* < **xolčę* iz vulgarnolat. *calcea*.

⁵ Delitev zemljepisnih imen na tista, ki so tvorjena iz osebnih imen, in ona, ki so tvorjena iz občnih, je pomembnejša, kot je prikazano v tem sestavku. Nanjo je v praksi opozoril že Miklošič v svojih temeljnih delih slovanskega imenoslovja, *Die Bildung der Ortsnamen aus Personennamen* (1865) in *Die slavischen Ortsnamen aus Appellativen* (1872), ki sta bili skupaj z razpravo *Die Bildung der slavischen Personennamen* (1860) ponatisnjeni leta 1927.

3.2

3.2.1

Zemljepisna lastna imena lahko nastanejo po čisti konverziji iz občnih, redkeje iz osebnih. Taka imena so npr. *Sócka* iz narečno pričakovanega refleksa besede *sóteska* (danes *sotéska*) »zelo ozka dolina« < **sótéska*, *Préska* iz **prěšěka* (*préseka*, danes *preséka*) »poseka« in »živa meja«, *Dolína* iz *dolína* »nižji svet med hribi ali v gričevnati pokrajini«, *Planína* iz *planína* »gora brez drevja, neporasla gora«, *Hrást* iz *hrást* »drevo *Quercus*«, *Snovik* iz **jesenovik* »jesenov gozd«, *Sídol* iz *suhí dól*. Staro konverzijo osebnega lastnega imena v zemljepisno verjetno izkazuje naselbinsko *Ambrús*, ki je leta 1433 zapisano kot *dorf zu Ambros*. Lastno ime *Ambros* < lat. *Ambrosius* je prvotno gotovo osebno. V naselbinsko se je domnevno razvilo prek hišnega **pri Ambrosu*.

3.2.2

Nekatera zemljepisna imena so prvotno označevala več enako poimenovanih stvarnosti, zato so bila že prvotno množinska. Krajevno ime *Lázi* označuje kraj, kjer je bilo več lazov, tj. krčevin, ime *Ivánjci* pa kraj, kjer so prebivali *Ivanjci*, tj. potomci nekega Ivana.

3.2.3

Zemljepisna imena so izvorno pogosto priponske tvorjenke. Naselbinsko ime *Borovnica* je npr. nastalo po univerbizaciji zveze **Borovna voda*, ki je označevala potok, ki teče skozi borov gozd. Ime je tvorjeno po enakem besedotvornem postopku, po katerem je dosti kasneje iz *želézna césta*, kar je kalk po nem. *Eisenbahn*, nastalo *želéznica*. Podobna izlastnoimenska primera sta še npr. *Krtína* in *Ráčna* < **Rádičina*, ki sta izvorno označevala Krta oz. Radiča in njegove ljudi, Krtovo oz. Radičevo zadrugo. Imeni sta tvorjeni s kolektivno pripono *-ina*, ki jo med občnimi imeni najdemo npr. v besedi *družína* s prvotnim pomenom »več drugov«. Imenotvorna podstava priponskih tvorjenk je lahko samostalniška, tako v primeru *Krtína*, ali pridevniška, tako v *Borovnica*, pa tudi *Rádovica* iz **Radova vas* ali *Radóvljica* iz **Radovlá vas*.

3.2.4

Če lokacija nima nobene imena vredne značilnosti, so jo poimenovali po nečem dovolj distinktivnem v njeni bližini. Kraju za logom, tj. za gozdom, so rekli *za logom*, če so se odpravili vanj, so rekli, da gredo *za log*, če pa so iz njega prihajali, so prihajali *izza loga*.⁶ Iz teh predložnih zvez se je abstrahiralo ime *Zálog*. Leksikalizira se praviloma predložna zveza v tožilniku. Če pa se je jedro sintagme pregibalo po prvi ženski sklanjatvi v ednini, se je pri sklapljanju uveljavila, restavriralna imenovalniška oblika, ki je omogočila, da se je novonastalo ime lahko sklanjalo, npr. *Predméja*, *Predjáma*, *Záloka*.⁷ Uveljavitev imenovalniške oblike je uvedena analogno po primerih z

6 Tako stanje se ohranja v imenu mestnega predela Ljubljane *Béžigrad*: gremo *za Béžigrad*, smo *za Béžigradom* in prihajamo *izza Béžigrada*. Ime *Béžigrad* je prvotno nosila le hiša na križišču današnje Dunajske in Jakšičeve ceste (kjer je l. 1472 taboril turški beg), predel za njo se zato upravičeno imenuje *za Béžigradom*.

7 Če bi se uveljavila tožilniška oblika, bi imeli imena ***Predmejo*, ***Predjamo* in ***Záloko*, ki bi se lahko uvrstila le v srednjo sklanjatev, ta pa v slovenščini že dolgo ni več tvorna. Iz enakega razloga se tudi prevzeta zemljepisna imena,

edninskim jedrom moškega spola (*Zálog*) in množinskih ženskega prve sklanjatve (*Záloke*), v katerih so tožilniške oblike enake imenovalniškim. Zemljepisna imena te vrste so pravzaprav sklopi s predlogi, najpogosteje *nad* (*Nádgorica*), *ob* (*Oblóke*, po aferezi *Blóke*), *po(d)* (*Podnàrt*, *Pokljúka*), *pre(d)* (*Predjama*, *Préloka*) in *za* (*Zálog*), redkeje tudi *čez* (*Čezsóča*), *med* (*Medvóde*), *na* (*Nános*), *vrh* (*Vrzdê nec*), mestoma tudi drugimi. Sporadično se uveljavljajo tudi netožilniške oblike, npr. *Víhloga* ← *vrh loga*. Iz predložne zveze se lahko tvorijo predponsko-priponske tvorjenke, npr. *pri mostu* → *Prímostek*, *za Savo* »ob Savi« → *Zasávje*.

3.2.5

Nekatera zemljepisna imena izvirajo iz sklopov dveh polnopomenskih besed. Iz prvotnega imena *Suhí Dól* (l. 1291 *Suchidol*) se je po moderni samoglasniški redukciji prek **Shídol* razvilo *Sídol*, v čemer prvi del ni bil več razumljen kot pridevnik, zato se ni več pregibal. Podobni primeri so še npr. *Kobjegláva* < *Kobilja glava* (pribl. l. 1300 *Cobila glaua*), *Stárod* iz **Stari grad* (l. 1292 *Stergrad*) in *Hudajúžna* iz **Huda južina* »kraj z močno odjugo«. V večini sklopov vsaj ena polnopomenska prvina ni več razumljena, v redkih pa je do sklapljanja prišlo kljub ohranitvi razumevanja prvotne pomenske motivacije, npr. *Dobrêpolje* < **Dobré* (< **Dobroje*) *Poljê* in koroško *Drópolje* < **Dobrò Poljê*.

3.2.6

Nekatera zemljepisna imena so nastala po elipsi jedra zveze pridevnika s samostalnikom. Naselbinsko ime *Dôvje* je nastalo v gorenjskem narečnem razvoju iz **Dolge* (< **Dolgoje*) *Polje*, o čemer sklepamo iz nem. imena tega kraja *Langenfeld*, tako zapisanega že l. 1029. Zelo veliko je naselbinskih imen, v katerih je po elipsi odpadlo jedro *vas* ali *selo*, ostal pa je (v večini primerov svojilni) pridevnik, npr. *Négova* iz **Negova vas*, kar vsebuje svojilni pridevnik osebnega imena *Nego*, *Podréča* iz **Podreča vas* (l. 1334 *Patriarchsdorf*), kar vsebuje svojilni pridevnik občnega imena *podréka* »patriarh«, *Tomáčevo* iz **Tomačevo selo*, kar vsebuje svojilni pridevnik hipokoristika *Tomač*. Pri imenih, ki se ustalijo v srednjem slovničnem spolu, se še lahko ohranja pridevniška sklanjatev, npr. *Dôvje*, v *Dôvjem*, *Tomáčevo*, v *Tomáčevem*, vendar ta lastnost za trditev o eliptičnem izvoru posameznega imena ni obvezna. Ime *Mávhinje*, nastalo iz **Malhinje selo*, tako npr. še ohranja pridevniško sklanjatev (v *Mávhinjem*), vendar se lahko sklanja tudi po množinski ženski sklanjatvi (v *Mávhinjah*), ime *Velênje* se sklanja samo po samostalniški srednji sklanjatvi, ime *Rádomlje* pa po množinski ženski.

3.2.7

Naselja so zelo pogosto poimenovana po prebivalcih. To pomeni, da je današnje ali zgodovinsko potrjeno naselbinsko ime izvorno prebivalško, tudi če je kraj pred tem že imel svoje lastno

ki se v jeziku dajalcu končujejo na *-o*, v slovenščini adaptirajo v imena, ki se sklanjajo po prvi ženski sklanjatvi, npr. it. *Fiesso* (iz *fiesso* »zavít, upognjen« < lat. *flexus*) → sloven. *Fjésa*. Novi imenovalnik se je vzpostavil po analogiji v *Lóko* : v *Fjésa* = *Lóka* : *x*; *x* = *Fjésa*. Pojav je znan tudi v občnoimenski leksiki, npr. *kila* »kilogram« iz nem. *Kilo*, skrajšano iz *Kilogramm*.

ime. *Dragotinci* so izvorno prebivalci Dragotinovega naselja, *Ížakovci* so prvotno prebivalci Ižakovega naselja, *Goričane* so prvotno »prebivalci Gorice«, *Jelšane* so prvotno »prebivalci Jelše«. Na Slovenskem je še posebej mnogo naselbinskih imen, ki so prvotno množinska prebivalska imena z atematsko pripono, ki se je v imenovalniku glasila *-jane*, v mestniku pa *-jah*. Iz mestniške oblike, ki je sovpadla z mestniško množinsko obliko ženskih samostalnikov mehke tematske sklanjatve, se je analogno tvoril novi imenovalnik na *-je*, npr. *Boróvlje* iz **Borovljane* »prebivalci Borovega (sela/polja)«. Ta imena so bila v nemščino praviloma prevzeta v mestniški obliki, npr. *Ferlach* »Borovlje«. Redko so se prvotna prebivalska imena na *-jane* ustalila kot množinska imena moškega spola (npr. *Gánčani* »prebivalci Ganičevega sela«) ali edninska ženskega (npr. *Biljana* iz **bělane* in verjetno *Ljubljána*).⁸

3.2.8

Zemljepisna lastna imena se v imenovalniku uporabljajo samo, ko rečemo *to je ta in ta kraj*, kar je razmeroma redko. Ko govorimo o kraju dogajanja, jih uporabljamo v mestniku, ko jih uporabljamo kot ime cilja, v tožilniku, ko povemo, od kod je kdo ali kaj, pa v roditeljskem. Zato so naša krajevna, predvsem naselbinska lastna imena pogosto leksikalizirana v eni od teh oblik, najpogosteje v tožilniku, npr. *Láze*. Prvotno le tožilniška oblika od *Lázi* se je začela uporabljati tudi v imenovalniku, zato je ime prešlo v množinsko žensko sklanjatev. Podobno je v primeru *Brce*, kar je izvorno tožilnik množine feminiziranega kolektiva *brdca* »majhna brda«. Iz mestniške oblike **lěsbčě* »v majhnem gozdu« je izpeljivo naselbinsko ime *Lescě*, ki se danes prav tako sklanja po množinski ženski sklanjati. Redko so imena leksikalizirana na osnovi prvotnih roditeljskih oblik. Taka primera sta npr. *Gódešič* < **Godešiť* in *Godič* < **Godiť*, ki sta prvotna roditeljska množinskih imen **Godešiiti* oz. **Godiiti*⁹ s prvotnima pomenoma »Godeševi« oz. »Godovi potomci«. V primeru *Brváce* lahko vidimo kontaminacijo roditeljske oblike **Brvác* < **brvъcbъ* in imenovalniško-tožilniške *Brvce*. Ime je izvorno označevalo kraj, kjer je več majhnih brvi. Taka primera sta še *Dáne* in *Ravnáce*.

3.3

Zemljepisna, predvsem naselbinska imena, ki imajo v osnovi osebno ime, delimo na dve veliki skupini.

3.3.1

V prvo skupino spadajo imena, motivirana po ustanovitelju ali starosti, npr. *Ráčna* iz **Rádičina* »Radičevo naselje, Radičeva zadruga«, *Rádgona* iz **Radigojina* »Radigojeva naselbina, Radigojeva zadruga«, *Drážgoše* iz **Dražigostane* »prebivalci Dražigostovega naselja«. Podstavna osebna imena so lahko stara slovanska (npr. *Drážgoše* iz **Dražigostъ*, *Rádgona* iz **Radigojъ*, *Postójna* iz **Postoja*), njihove hipokoristične skrajšave (npr. *Dragómelj* iz **Dragomъ* iz **Dragoměrъ*), patronimične manjšalnice (*Ráčna* < **Rádičina* iz *Radič* < **Radiť* k *Rado* iz

⁸ Pronk 2007: 188.

⁹ Torkar 2008: 22.

**Radoslavъ* ipd.), vzdevki (*Krtína, Mačkôvec*), lahko so svetopisemska ali svetniška imena (*Ížakovci, Pávla vás*) ali lastna imena, prevzeta od sosedov (npr. *Adlešiči* iz srvnem. *Adalleich*).

3.3.2

V drugo skupino spadajo imena, motivirana po svetniku, kateremu je (bila) posvečena krajevna cerkev. Ta imena so praviloma sklopi s prvim členom *šent* (prek srvnem. *sente* iz lat. *sanctus*), npr. *Šentvid, Šentjánž*. Če se svetniško ime začne z *J-*, ta v nekaterih primerih povzroči jotacijo izglasnega *-t* pridevnika *šent*, npr. *Šenčúr* < **Šent Jur(ij)*. Če se svetniško ime začne z zobnikom ali ustničnikom, se izglasni *-t* lahko asimilira, npr. *Šembíd* (l. 1499 *Sand Veit*), če se začne z *M-*, se asimilira tudi *-n-*, polglasniško izgovarjani *-e-* pa izpade, npr. *Šmártno*¹⁰ iz **Šent Martin, Šmarjéta* in *Šmaráta* iz **Šent Marjeta*. Iz takih primerov se je *Š-* prenesel tudi pred svetniška imena, ki niso zadoščala temu pogoju, npr. *Škôcjan* iz **Šent Kocjan* (< lat. *Cantianus*). Na slovenskem zahodu je nekaj krajev, ki imajo v tej vlogi pridevnik **sot*,¹¹ prevzet neposredno iz romanskega *san(c)tus*, npr. *Socêrb* iz **Sot Serb* (< lat. *Servu/lu/s*, prim. it. ime tega kraja *San Servolo*). Imena tega tipa vsebujejo samo prevzete prvine, celo sam imenotvorni algoritem se zgleduje po nemškem oz. romanskem, vendar je tudi slovenski, zato je omenjen na tem mestu. V nekaterih naselbinskih imenih se je uveljavil prevedeni prilastek *svéti*, npr. *Svéti Júrij, Svéta Ána*.

3.4

Na Slovenskem je nekaj naselbinskih imen, ki na prvi pogled izgledajo slovanskega izvora, v resnici pa so v sredini 19. stol., torej v času romantike, umetno slovenizirana iz prvotno tujih, predvsem nemških, npr. *Máribor, Solčáva*. Med preprostim ljudstvom sta se ta dva kraja še v 20. stol. imenovala *Márpurg* in *Žócpah*. Ime *Máribor* je uvedel Stanko Vraz po sledeči analogiji: če je nemško ime *Brandenburg* izvorno slovansko *Branibor* (zgorinjelužiško se mesto *Brandenburg* imenuje *Branibor*, dežela pa *Braniborska*),¹² potem je nemško ime *Marburg* nastalo iz slovenskega *Máribor*. Domneva ni utemeljena, saj osebnih imen na *-bor* v slovenščini sicer ni, nemško ime prestolnice našega dela Štajerske pa je l. 1164 zapisano kot *Marchburch*, iz česar sklepamo, da gre za zloženko iz srvnem. *march* »meja, mejna pokrajina« in *burch* »grad, trdnjava, utrjeno mesto«. Ime *Solčáva* (z govorjenim *-l-* namesto pričakovanega dvoustničnika) se zgleduje po slovanskih imenih tipa *Muljáva, Moráva*, prvi del v slovenščini ni motiviran. Izvorno nemško ime *Sulzbach*, zapisano že l. 1268, iz katerega je prevzeto naše *Žócpah*, pomeni »slatinski

¹⁰ V Republiki Sloveniji je enajst krajev z imenom *Šmártno*. Nekatera se sklanjajo po pridevniški, druga po samostalniški sklanjativi. Podrobnosti v tvorbi tega imena, bolje: imen, in pripadajočih imenskih družin bo treba še preiskati. Vsekakor velja, da je *Šmártno* v Goriških Brdih, ki se sklanja le po pridevniški sklanjativi, nastalo iz **Šentmartinno* (*selo*), medtem ko je *Šmártno pod Šmarno goro*, ki se v narečju sklanja le po samostalniški sklanjativi kot *Šmártan, is Šmártna*, hiperkorektno zapisano namesto *Šmartin* < **Šent Martin*, kot da bi bilo to eno od imen srednjega spola, ki se v gorenjščini maskulinizirajo, prim. v bližini *Médno* za narečno *Médan*.

¹¹ Prim. hrv. čakavsko krajevno ime *Sütvid*.

¹² Nem. ime *Brandenburg*, zapisano že l. 949 kot *Brandanburg*, 965 kot *Brandenburg*, je očitna zloženska iz nem. osebnega imena *Brando* in občnega *burg* »grad, utrjeno mesto« (Lutterer, Kropáček in Huňáček 1976: 50), torej je tudi osnovna predpostavka zmotna.

potok«. Imena tipa *Máribor*, *Solčava* (sem spada tudi *Ljútoomer*) so torej izvorno adstratna, nemška. Podoben primer umetne slovenizacije izvorno romanskega, italijanskega imena *Sicciole* (l. 1024 *Sitirole*), je naše *Sečóvlje*, nastalo po naslonitvi na bližnje naselbinsko ime *Séča*, ki je slovanskega izvora, in imen na *-ovlje* tipa *Boróvlje*, *Topóvlje*, *Trbóvlje*.

4

Slovenski narodni prostor je bil v prvih stoletjih po naselitvi mnogo večji od današnjega. V največjem obsegu se je zaradi prodora bavarskih Nemcev skrčil na severu. Na vzhodu je prihod Ogrov v 10. stol. slovenski svet odrezal od slovanskega zahoda, na zahodu se vztrajno zmanjšuje v prid romansko govorečih sosedov. Adstratna imena delimo na romanska (predvsem beneška in furlanska) in bavarska. Superstratna imena so predvsem bavarska in v mnogo manjši meri tirolska, madžarska in južnoslovanska, tj. uskoška.

4.1

Staro adstratno romansko ime je gorsko ime *Matajúr*, prevzeto iz *Mont-Maiōr(em)* (danes furl. *Montmaiōr*, it. *Monte Maggiore*) z občnoimenskim pomenom »velika gora«, furlansko npr. *Kobarid* iz stfurl. *Kaborēdu* (danes *Cjaurêt*) < **Cap(ō)rētum* »kjer so koze«, beneško pa *Fjésa* iz *Fiesso* < lat. *flexus* »zavit, upognjen«. Večina slovenskih zemljepisnih imen romanskega izvora v notranjosti slovenskega ozemlja izvira iz občnih in osebnih lastnih imen, prevzetih iz romanščine. Večkratno naselbinsko ime *Fužine* torej ni prevzeto kot zemljepisno lastno ime, pač pa je iz furl. *fusine* ali ben. it. *fusina* (it. *fucina* < lat. *officīna*) prevzeto občno ima *fužina* »preprosta talilnica železa in kovačnica«, iz katerega je po konverziji v množinski obliki tvorjeno naše zemljepisno ime. Tako tudi naselbinskega imena *Márkovščina* ne moremo imeti za izvorno romansko ime, saj je iz izvorno romanskega osebnega, svetniškega imena *Marko* narejeno s slovenskimi imenotvornimi sredstvi.

4.2

Bavarski adstrat je najbolj opazen na Koroškem in Štajerskem, npr. *Plíberk* iz bav. srvnem. *Plíburc*, kar je zloženska iz srvnem. *blí* »svinec« in *burc* »utrjeno mesto«. V kraju so namreč nekdanj kopali svinčevo rudo. Najstarejša omemba kraja l. 993–1000 kot *Liupicdorf* razkriva, da se je ta prvotno imenoval nekako **Ljubičeva vas*. Večina izvorno bavarskih imen na slovenskem ozemlju pa je superstratnega izvora ali pa so tvorjena iz občnih ali osebnoimenskih besed bavarskega izvora. Superstratna so npr. imena *Púštal* iz srvnem. *burcstal* »gradišče«, *Šóštanj* iz *Schoenenstein* »lepi grad«, *Žúžemberk* iz **Súsenberc* »šumni breg«. Imena, kot npr. *Rút*, *Róvt*, *Bínkelj*, so tvorjena iz prevzetih občnih *rút*, *róvt* »krčevina« (v različnih časih prevzetih iz srvnem. *rút* in *rout*) oz. *bínkelj* iz srvnem. *winkel* »kot«, imena, kot sta *Bránkovo* in *Ádlešiči*, pa s slovenskimi imenotvornimi sredstvi iz izposojenk iz osebnih imen srvnem. *Franko* oz. stvnem. *Adalleich*. Sledi tirolskega superstrata zasledimo v naselbinskem imenu *Vínharje* iz **v Iniharje*, kar vsebuje prebivalsko ime **Inihar*, prevzeto iz tirol. nem. *Innichaere*, ki spada k južnotirolskemu naselbinskemu

imenu *Innichen*, danes it. *San Candido*. Vinharje, ki se prvič omenjajo l. 1291 kot *aput Indichorios*, so namreč v 13. stol. naselili kolonisti iz tega tirolskega kraja.¹³

4.3

Ker so Panonsko nižino pred Madžari poseljevali Slovani, lahko madžarske prvine označimo le kot superstratne. Tak primer je prekmursko naselbinsko ime *Čentíba* iz madž. *Csentébe* »v Čentibo« z madž. postpozicijo *be* »v«. Madžarsko ime kraja *Csente* je v zvezi z osebnim imenom *Csentő*. Ime *Vároš* pa je nastalo že po konverziji občnoimenskega *vároš* »mesto«, prevzetega iz madž. *város*. Na madžarski vpliv zahodneje od Prekmurja kažejo še naselbinska imena *Kaniža*, *Kanižar*, *Kanižarica* (prim. madž. naselbinsko ime *Kanizsa*, prevzeto iz slov. **Кънеџза* /*кнѣзь*/ »Knežja /vas/«) in *Vógrsko* (l. 1275 *Ungerspach*) pri Novi Gorici, ki poimenuje prvotno ogrsko naselbino ob vpadni poti v Italijo.

4.3.1

Poseben primer vpliva madžarske miselnosti je tvorba naselbinskih imen iz poimenovanj dni v tednu, npr. (*Múrska*) *Sóbota*, *Pódčetrtek*, *Podsréda* in verjetno *Središče*. Tako motivirana imena se najdejo le na področju srednjeveške Ogrske. Kraji so poimenovani po dnevih v tednu iz danes ne popolnoma jasnih razlogov. Morda so bili ustanovljeni na dan, katerega poimenovanje je v osnovi, morda je bil to tamkajšnji semanji dan, morda je graščak ob teh dnevih vršil sodstvo.¹⁴

4.4

Proti koncu srednjega veka in v začetku novega je bilo slovensko ozemlje pribežališče balkanskih, večinoma srbskih beguncev iz Osmanskega cesarstva. Ti ljudje so se imenovali *uskoki*. Nanje spominja naselbinsko ime *Skóke*. Za kraj s tem imenom je dokumentirano, da so se vanj v sredini 16. stol. priselile družine *Aleksić*, *Dojčin* in *Vukmir*, skupaj kakih 40 ljudi. Uskoška naselbina je bila verjetno tudi kraj z imenom *Petrôvče*, ki je izvorno tožilniška oblika od **Petroviči* (l. 1368 *pey Peterwik*), saj patronimična tvorba s sestavljenjo pripono *-oviči* < *-*oviiti* v slovenščini ni običajna, je pa zelo pogosta v hrvaščini in predvsem v srbsščini. V to plast verjetno spadata tudi naselbinski imeni *Hrvatíni* in *Hrováča*, ki imata v osnovi etnik **Hrvat*.¹⁵ V belokranjskih uskoških naselbinah *Páunoviči*, *Bojánci*, *Márindol*, *Miliči*, *Žúniči* (z zaselkom *Vúko-brati*) in *Perúдина* sta se do danes ohranila srbski jezik in folklor.¹⁶

5

V zemljepisnih imenih se bolj kot v občnoimenskem besedju ohranja organskost, pristnost, avtentičnost slovenskega jezika. V njih se pogosteje kot pri občnih imenih izkazujejo narečni glasovni razvoji, npr. moderna samoglasniška redukcija, prednaglasno akanje (*Skarúčna* < **Skorúčina*),

13 Na tirolsko kolonizacijo kaže tudi naselbinsko ime *Tírosek*, l. 1349 *Tyrolfsek*.

14 O takih imenih na področju srednjeveške Ogrske glej Zett 1997: 195–203.

15 O adstratnih in superstratnih prvinah glej Snoj 2002.

16 Etnolingvistični drobec in nekaj osnovnih podatkov prinaša Petrovič 2002.

pristop (*Lájše* < **Lázišče*), pojavljajo se sporadične jezikovne spremembe, kot so npr. nestična asimilacija (*Ratítovec* < **Rakítovec*) in disimilacija (*Blagôvica* < **Glogôvica*), premet (*Libúče* < **Ljubiče*) ter samoglasniška harmonija (*Kôvor* < **Kovar*). Jezikovnega purizma, ki je v zbornem jeziku s slovanskimi izposojenkami nadomestil zares mnogo izvorno predvsem nemških besed, je med zemljepisnimi imeni neprimerno manj. Razlog, da smo izvorno nemškega *fájmoštra* nadomestili s hrvaškim *žúpnikom*, namreč ni bil samo čisti purizem, temveč tudi povezovalnost, saj smo z novim izrazom v knjižnem jeziku hkrati iztrebili tudi različico *fármošter*, za povrh pa še prekmurskega in istrskega *plebána*. Povezovalnega vzgiba pri purističnih posegih v zemljepisna imena seveda ni.

5.1

Nekatera zemljepisna imena so v današnji standardni pisani obliki za etimologa nezanesljiva, celo zavajajoča. Vedeti moramo, da so se naša zemljepisna imena v srednjem veku, pa tudi še v 16., 17. in celo v 18. stol. zapisovala predvsem v nemščini, italijanščini oz. madžarščini, v starejšem času tudi v latinščini. V času standardizacije slovenskih imen so lokalna narečja že izpeljala mnoge glasovne spremembe, ki jih, sledeč zgodovinsko-etimološkemu načelu slovenskega pravopisa, pri občnih imenih v pisavi ne upoštevamo. Zato po zgledu naših protestantov 16. stol. pišemo *palica*, čeprav se v večini slovenskih narečij beseda izgovarja brez nenaglašene *-i* kot *palca*. Ker večine naših zemljepisnih imen ne najdemo v slovenskih besedilih 16. stol., pogosto dvo- ali večumno berljivi zapisi iz starejših urbarjev in drugih listin pa v času standardizacije še niso bili poznani, so mnoga naša zemljepisna imena standardizirana približno po lokalnem izgovoru.

Za nekatera imena drugače tudi ne bi bilo smiselno, saj bi se npr. zgodovinsko-etimološko upravičeni zapis *Rádičina* že preveč razlikoval od dejansko govornega *Ráčna*. Pač pa bi imena, kot so *Skarúčna*, *Gámeljne*, *Ljubéčna*, brez večje škode lahko standardizirali z upoštevanjem zgodovinsko-etimološkega načela kot *Skorúčina*, *Gámljine*, *Ljubíčina*, če bi bilo vedenje o izvoru teh imen v 18. in 19. stol. enako današnjemu.

5.2

Za laika so lahko zavajajoča že zemljepisna imena, ki so enakozvočna (ali enakopisna) občnim imenom, zlasti zato, ker mnoga zemljepisna lastna imena res izvirajo iz občnih, kot npr. *Dolína*, *Pólje*, *Goríca*. Seveda pa naselbinskega, prvotno vodnega imena *Borovnica* ne moremo izpeljati iz občnega *borovnica*, čeprav sta si besedi korensko in tvorbeno sorodni. Vodno ime *Borovnica* je motivirano kot »voda, ki teče skozi borov gozd«, občno pa kot »rastlina, ki rada raste v borovih gozdovih«. Tudi enačenje naselbinskega imena *Brusnice* z občnim *brúsnica* (ki ga Pleteršnik navaja z naglasom na drugem zlogu kot *brusnica*) ni upravičeno, saj zgodovinski zapisi razkrijejo, da se je kraj prvotno imenoval *Brestnice* (iz *brést*). O enakozvočnosti naselbinskega imena *Belják* (nem. *Villach*) in občnega *belják* ni vredno izgubljeni besed že zato, ker je lastno ime substratno, pedslovansko, občno pa motivirano v slovenščini kot »beli del jajca«. Ta pomen ni imenotvoren, kar nam pove že tipologija. Zavajajoči so lahko tudi hiperkorektni zapisi, kot je npr. *Bôvec* za narečno *Bðc*, kar kaže, da bi morali ime standardizirati kot *Bolc*, kakor so pisali še v 19. stol. V bovškem govoru se namreč tudi samostalnik *pólh* glasi *pðh*. Podoben primer

je gorsko ime *Višárje*, v katerem korenski morfem spominja na pridevnik *visok*, v resnici pa je ime hiperkorektno standardizirano na osnovi gorenjske in koroške izreke *Ušárje*, ki se je pričakovano razvila iz etimološko upravičene *Lušárje*, kot beremo še pri Prešernu. Tudi gorenjsko naselbinsko ime *Ovsíše* je hiperkorektno, saj narečnega *Wóše* ni mogoče izpeljati iz takega izhodišča,¹⁷ pač pa iz **Òbšane* »prebivalci kraja Olša«, pri čemer gorenjsko *olša* pomeni »jelša«. Današnji hiperkorektni zapis, ki se pojavi že l. 1846 pri Freyerju, je kalk po nem. imenu tega kraja *Habern* (nem. *Hafer* »oves«), ki je nastalo po napačnem razumevanju slovenskega imena.

5.3

Vsaka etimološka analiza mora temeljiti na zanesljivem gradivu. Pri etimološkem raziskovanju slovenskih zemljepisnih imen se ne smemo zadovoljiti s pogosto nezanesljivimi standardiziranimi zapisi, temveč moramo izhajati iz pravilno interpretiranega narečnega gradiva, vključno z naglasnimi pojavi,¹⁸ in ob tem kritično upoštevati stare, predvsem srednjeveške zapise izpred delovanja moderne samoglasniške redukcije. Upoštevati moramo tudi vse druge relevantne jezikovne znake, kot so vezljivost, sklanjatev, celotno imensko družino, lokalno tipologijo, pa tudi zemljepisne, zgodovinske in druge nejezikovne okoliščine. Slovenska imenoslovna etimologija je pri teh prizadevanjih nekako na pol poti. Na bodoče raziskovalce čaka še mnogo nerazrešenih imen, zlasti težjih, kot so npr. *Čáven*, *Déskle*, *Náraplje*, *Prosnid*, marsikatero ime z že postavljeno in celo že uveljavljeno etimološko razlago pa bo potrebovalo ponatančenje ali celo revizijo.

Literatura

- BEZLAJ, France, 1956–1961: *Slovenska vodna imena I–II*. Ljubljana: SAZU.
- BEZLAJ, France, 1977–2007: *Etimološki slovar slovenskega jezika*. Ljubljana: Mladinska knjiga (I–III), ZRC SAZU (IV–V).
- FURLAN, Metka, 2002: Imena predslovenskega izvora in slovanska imena. Rzetelska - Feleszko, Ewa, Ciešlikowa, Aleksandra, Duma, Jerzy (ur.): *Słowiańska onomastyka, encyklopedia*. Tom 1. Warszawa, Kraków: Towarzystwo naukowe warszawskie. 184–186. Predelana in daljša verzija je objavljena pod naslovom *Predslovenska substratna imena v slovenščini: Jezikoslovni zapiski 8/2*. Ljubljana. 29–35.
- LUTTERER, Ivan, KROPÁČEK, Luboš, HUŇÁČEK, Václav, 1976: *Původ zem pisných jmen*. Praha: Mladá fronta.
- PETROVIĆ, Tanja, 2002: Etnolingvistička gra a o božiću kod Srba u Beloj Krajini. *Južnoslovenski filolog* 58. Beograd. 65–78.
- PRONK, Tijmen, 2007: The Etymology of Ljubljana – Laibach. *Folia onomastica Croatica* 16. Zagreb. 185–191.
- SNOJ, Marko, 2002: Tuji vplivi: substrati, adstrati, superstrati. Rzetelska - Feleszko, Ewa, Ciešlikowa, Aleksandra, Duma, Jerzy (ur.): *Słowiańska onomastyka, encyklopedia*. Tom 1. Warszawa, Kraków: Towarzystwo naukowe warszawskie. 210–213. Predelana in daljša verzija je objavljena pod naslovom *Adstratni in superstratni vplivi na slovensko imensko leksiko: Jezikoslovni zapiski 8/2*. Ljubljana. 41–45.
- SNOJ, Marko, 2009: *Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen*. Ljubljana: Modrijan in ZRC SAZU.
- ŠEKLI, Matej, 2006: Naglas nekaterih predslovenskih substratnih imen moškega spola v slovenščini. Novak Popov, Irena (ur.): *Mesto in meščani v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi*. 42. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. 220–227.

17 Iz prvotno končniško naglašenege *óves* < **ovvš* je namreč tvorjeno slovensko *ovsíše*, iz česar bi pričakovali gorenjsko ***Wosíše* z naglasom na priponi in torej ohranjenim priponskim samoglasnikom.

18 Lokalno narečje namreč pogosto izkazuje drugačne naglasne indice, kot bi jih razbrali iz priročnikov s standardiziranimi oblikami, npr. standardno *Kobarid* (tonemsko *Kobarid*) proti narečnemu gradivu, ki kaže na izhodiščno **Kobarídb*, iz česar bi morali standardizirati *Kobarid*, *-ida*. Ta in več drugih substratnih primerov moškega spola s slovenskega zahoda navaja Šekli 2006: 221–224.

Slovanstvo v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi

TORKAR, Silvo, 2008: Flektivna derivacija v slovenskih krajevnih imenih: jezikovnozgodovinski vidik. *Slavistična revija (Trubarjeva številka)* 56/57. Ljubljana. 411–419.

ZETT, Robert, 1997: Wochenmarkt-Ortsnamen: eine mittelalterliche ungarländische Namenlandschaft. *Folia onomastica Croatica* 6. Zagreb. 195–203.